

РОМАНТИЗАМ И СЛАВИСТИКА²

У приложеном тексту се, у посебним краћим одељцима, говори о романтизму и филологији; о рађању славистике међу Словенима у Аустрији крајем 18. и почетком 19. века и њеним главним ставовима; о уплитању аустријске државе у филолошке послове преко Илирског покрета и Покрета Људевита Штура. Посебна пажња се посвећује чињеници да је у другој половини 19. века главни центар славистике постао Беч. Тада је и главни човек у славистици постао Ватрослав Јагић, блиски сарадник бискупа Штросмајера у борби за остваривање аустријско-хрватске идеје југословенства. Судбина Југославије, а посебно Титове, коментарише се са филолошке тачке гледишта.

Аутор се и у овом тексту залаже за обнову славистике и обнову србистике.

Кључне речи: романтизам, славистика, националне филологије словенских народа, Илирски покрет, Покрет Људевита Штура; идеје југословенства и сербокроатистика; Титова Југославија; обнова србистике.

Скуп који се припрема поводом 200. годишњице рођења истакнутог пољског романтичара Карела Хинекa Махе заслужује пажњу самим тиме што подсећа на једно значајно име пољске културе. Али, он има и шири значај јер настоји да Махино дело сагледа у контексту културе других словенских народа и романтизма уопште. Веома богат и подстицајан списак могућих тема о којима би се овим поводом могло писати и разговарати, предодређује ниво скупа и припрема терен за вредан научни резултат.

Као иницијатор Покрета за обнову србистике међу Србима, примећујем ипак да је у овом подсетнику једна важна димензија изостала. То

¹ mpetar@uns.ac.rs

² Саопштење са симпозијума који је Институт за славистику у Познању организовао поводом 200. годишњице рођења истакнутог пољског романтичара Карела Хинекa Махе.

је веза пољског романтизма, и романтизма других словенских народа, са филологијом која се бави појединим словенским народима, али и филологијом која се бави Словенима као целином. Мој прилог овом скупу зато ће се тицати и карактера романтизма, и словенске филологије (славистике) као и проблема везаних за данашњи положај србистике и славистике.

О КАРАКТЕРУ РОМАНТИЗМА

1. Романтизам се јавља најпре међу Немцима крајем 18. века. Затим се јавља код других европских народа. Међу словенским народима присутан је већ у првим деценијама 19. века. Може се сматрати великом појавом, која је у свим европским културама оставила дубок траг. У томе раздобљу јавиле су се и неке од најзначајнијих личности националних књижевности.

Не треба губити из вида да је романтизам, поред књижевности, имао значајне домете и у музици, ликовним уметностима, позоришту.

2. Такође, не треба губити из вида да се у време романтизма дешава нешто веома битно и у области филологије. Уместо класичне филологије (која се превасходно бави грчким и латинским језиком), јавља се појачано интересовање за особености појединих народа: за националне језике и књижевности, за национални фолклор, националну етнографију и националне митологије; другим речима – за теме којима ће се у наредним деценијама бавити националне филологије у настајању.

Упоредо са бављењем усконационалним темама, у периоду романтизма, изражена је и супротна појава: космополитизам. Та појава означава и појачано интересовање за наднационалне вредности.

Као једна од карактеристика овог периода јесте појачано интересовање за оно што се налази између националног и космополитског. У словенском свету, то је појачано интересовање за словенство: дакле за оно што је заједничко словенским народима, што их повезује.

3. Доба романтизма било је преломно и за политичко устројство европског света. Обично се то доба доводи у везу са успоном грађанске класе и њених интереса да наступа као репрезентант нације. Ни та се компонента не може игнорисати. Проблем ће се, међутим, показати као још сложенији ако се има у виду и шта се све са појавом романтизма променило.

Дубина политичких промена најбоље се може видети на примеру Немаца. Крајем 18. и у првој половини 19. века Немци су живели разде-

љени у 38. краљевина, кнежевина, слободних градова. На основу филолошких спознаја и идеја, али и на основу уметничких дела, популација која је говорила немачким језиком остварила је духовно јединство. Духовно јединство Немаца подстицало је и тежњу да се оствари политичко јединство. Оно је остварено прво поимањем немачке нације, а затим и њеним формирањем у политичкој сфери. Сам политички чин уједињавања већег дела популације немачког језика збио се у другој половини 19. века под Бизмарком.

Слични процеси су се одвијали и у словенском свету. Популација коју чине словенски народи постојала је и пре доба романтизма. Али ни су постојале конституисане посебне нације. Све до 19. века у словенском свету постојала је једна једина национална држава: Русија. У 19. веку створене су две српске државе: Србија и Црна Гора. Словенски народи су се формирали као нације – а то значи на основама националних филологија - током 19. века. Као резултат тих процеса, на крају Првог светског рата, јавило се неколико нових држава: Пољска, Чехословачка, Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца.

4. Филологије словенских народа наставиле су да трају и развијају се на нормалан начин, без потреса. Отуда није ни чудо што се поводом оваквих скупова, као што је овај који се припрема у Познању, у први план више и не истичу филолошка питања.

До дубоких поремећаја на политичком плану дошло је у једном делу словенског света, на простору на којем је била (1918) створена Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, преименована 1929. у Краљевина Југославија. То је, у основи иста држава која је, пред сам крај 20. века, била разбијана као Социјалистичка федеративна Република Југославија.

Дубоки поремећаји и потреси који су се десили у овом делу словенског света остали словенски народи могу игнорисати, пошто их се непосредно не тичу. Али се према њима могу односити и другачије: сагледати их као поремећаје који ће бар посредно имати утицаје на њихову даљу судбину.

Оно што се управо сада дешава Србима, може се сутрадан дешавати и другим словенским народима.

О СЛОВЕНСКОЈ ФИЛОЛОГИЈИ

Као што се романтизам у уметности најпре јавља код Немаца, слично је и са појавом националних филологија. И идеје које чине основе националних филологија јављају се најпре код Немаца. Кључно име за разуме-

вање ових појава јесте Хердер (1744-1803), а у његовом разгранатом делу посебно су важне две његове књиге: антологија која се популарно зове *Гласови народа у песмама* (1778-9) и књига теоријскофилолошког карактера *Идеје о филозофији историје човечанства* (1784-1791). Главна је ХердEROVA идеја да се народи испољавају у језику, да се по језику разликују и да је национални језик израз националне душе. ХердEROVE идеје тичале су се свих европских народа, а посебно немачког и словенског народа. Процеси индивидуализације ових народа одвиће се махом у 19. веку.

Рађање словенске филологије

Словенска филологија у свему битном развила се у духу ХердEROVIХ идеја и његових следбеника међу Немцима.

Од тих идеја потиче и стратегија првих словенских филолога. Они су сматрали да и међу Словенима треба да се деси нешто слично што се већ дешава међу Немцима. Ако Немци, упркос разлика у језичком изразу, имају један језик, немачки, тако треба да буде и међу Словенима. По истој логици и Словени имају један језик, словенски са више наречја; и они скупа чине један народ, народ словенски.

Показало се, међутим, да је међу Словенима тешко изабрати једно наречје (у другој терминологији језик) и наметнути га као заједнички књижевни језик за све Словене. Процеси су водили ка томе да се поједина наречја појме као посебне језичке целине. Словенски језици се и данас примају као целина, али се примају и као посебни словенски језици. Језици словенских народа данас су удаљенији једни од других него што су били пре двеста и више година.

Главни процеси у овој области одвили су се на тлу Аустријске монархије која је тада окупљала више (малобројних) словенских народа. Богата догађања из историје филологије у овом приказу морају се представити преко неколико посебно издвојених.

1. „Патријарх славистике“, тј. зачетник и родоначелник славистике (*slavice*), био је католички опат, Чех Јозеф Добровски (1753-1829). За историју ове дисциплине посебно су важна два његова дела. Најпре његова прва књига *Историја чешког језика и књижевности* (1792) у којој је Добровски представио и чешку књижевност, али је укратко представио и словенски свет и словенски језик као целину. Учинио је то тако што је на систематизован начин приказао главна наречја словенског језика. Сва словенска наречја поделио је на североисточне и југозападне. Овај модел ће се касније усавршавати.

Добровски је, такође, објавио и два значајна зборника: *Slavin* (1808) и *Slovanka* (у два тома, 1814, 1815). На ове зборнике треба гледати као на неку врсту смотре доприноса појединих словенских народа. Данас може посебно да буде интересантан одељак из прве књиге *Словенке* посвећен новим књигама где је поједине текстове груписао у посебне тематске целине дајући им латинске називе. То је одељак *Bücheranzeigen* (200-246), а тематске целине имају ове називе *Russica* (208-210), *Serbica* (210-223), *Glagolitica* (223-224), *Illyrica* (224-232), *Croatica* (232-233), *Carniolica* (233-236), *Bohemica* (236-239), *Lufatica* (239-243), *Polonica* (243-246). Оваквим називима већ је означио будуће филолошке дисциплине као што су русистика, србистика, кроатистика, словенистика, бохемистика, полонистика.

2. Један од најзначајнијих следбеника и Хердера и Добровског био је Словенац Јернеј Копитар (1780-1844), цензор за словенске књиге и библиотекар Дворске библиотеке у Бечу. Копитар је имао још прецизнији увид од Добровског у словенски свет. У тексту *Патриотске фантазије једног Словена* (1810), који је настао управо по моделу који је већ устројио Добровски, он је на десетак страница направио још систематизованији преглед постигнућа појединих словенских народа.

3. У остваривању Хердерових и славистичких идеја Копитар је нашао главног следбеника у Вуку Караџићу, Србину, учеснику у Првом српском устанку (1804-1811). Вук Караџић (1787-1864) постао је нарочито значајан по скупљању народних умотворина. Свој језик је он већ посве доследно називао српским језиком. Самим тиме је утицао и да се друга „наречја словенског језика“ третирају као посебни национални језици. И сам Копитар је, употребљавајући све доследније термин српски језик, утицао и да се потисне и алтернативни израз илирски језик, како је Аустрија српски језик називала. Тиме је и допринео да се Срби све више означавају именом Срби а не Илири, као што их је званична Аустрија називала.

4. Словак Павел Јозеф Шафарик (1795-1861) дошао је 1819. у Нови Сад, тада близу јужне границе Аустрије, за професора и директора у новооснованој Српској православној гимназији. У том тренутку био је млад и готово непознат научник. У Новом Саду је, међутим, написао и на немачком објавио у Пешти књигу карактеристичног наслова: *Историја словенског језика и књижевности према свим наречјима* (1826). Том књигом одмах је заузео једно од првих и никад касније досегнутих места у словенској филологији. Из наслова ове књиге се види да је он још увек словенски језик третирао као један, и да је сматрао да су словенске

књижевности настале на појединим наречјима/дијалектима тог једног језика. По истом основном моделу су касније Рус А. Н. Пипин и Пољак В. Д. Спасович направили књигу *Преглед словенских књижевности* (на руском 1867, на немачком 1880).

5. За разумевање ситуације у славистици од значаја је и текст под насловом *О словенској узајамности* (1835) другог значајног Словака тога времена, Јана Колара, већ прослављеног песника *Кћери Славје*. Видећи да се словенски народи никако не могу договорити око наречја (или језика) за све словенске народе, Колар је смислио ново решење. Оно се, укратко, овако може парафразирати: Ако се не може постићи договор око једног наречја, онда је бар могуће изабрати четири основна наречја/језика словенских народа и око њих груписати остала. Та наречја су ова: илирски (алтернативно име за српски), за хрватски, словеначки и бугарски, разуме се и за српски језик, затим руски (за малоруски и белоруски), пољски (за пољски, кашупски и померански), чешки за чешки и словачки. Ова Коларова подела показате се као делотворна. Њени трагови досежу и до сасвим новијих времена.

За славистику у првој половини 19. века може се казати да је била полицентрична. Главни њени центри били су: Праг, Беч, Братислава, Пешта, Нови Сад. Славистика има значајне представнике међу свим словенским народима, али ипак најзначајнији међу њима потичу из оних најмалобројнијих и највише угрожених. Најмање великих слависта у почетку било је међу најбројнијим словенским народима, дакле Русима, Украјинцима, Пољацима. Треба свакако обратити пажњу на чињеницу да се славистика у првим деценијама развијала без дубљег уплитања Аустријске монархије. Адам Мицкијевич својим предавањима на Сорбони побудио је широко интересовање за словенски свет, посебно за српске народне песме.

Мешање Аустријске монархије у филолошке послове

Да се Аустријска монархија већ у првој половини 19. века умешала у филолошке послове, може се објаснити позивањем на многе документе, али и самим тумачењем догађаја.

1. Посебно треба обратити пажњу на чињеницу да се у четвртој деценији 19. века јављају два важна и покрета: Илирски покрет, и Покрет Људевита Штура. Оба покрета настају истовремено и трају исти број година: од 1835-1843.

а. Илирски покрет наступао је са тезом, већ формулисаном код Јана Колара: да се словенски језици могу груписати око неколико репре-

зентативних језика: руског, пољског, чешког и илирског. Вођа Илирског покрета Људевит Гај изнео је, наизглед истоветну тезу, оној Коларевој. Али и са значајним променама. По Гају су сви балкански народи, а то значи Бугари, Срби, Хрвати, Словенци, у ствари Илири. Они треба да изаберу једно наречје за свој књижевни језик. А то је наречје српско које се у Аустрији ионако зове илирско. У ту сврху ови народи требало би да се одрекну свог имена и имена свог језика. Сви би се назвали Илирима а свој заједнички језик илирски. Пошто су припадници овог Покрета, окупљени око Гаја, били Хрвати, они су се такође одмах одrekli свог језика (кајкавског, хрватског) и прихватили српски (у другој терминологији илирски) за свој књижевни језик. Тај гест је, отприлике, овако тумачен: Хрват Гај није преузео језик од Србина Вука, већ је Илир Гај узео језик од Илира Вука. Тако се идеја лакше наметала. О ову идеју су се Бугари потпуно оглушили. Њу је прихватио један од значајних Словенаца, Јакоб Фрас, који је постао познати песник илиризма под псеудонимом Станко Враз. Идеју су прихватили и неки Срби, поготово они католичке вере. Међу њима је био најзначајнији покатоличени официр Петар Прерадовић. Десиће се убрзо да најзначајнији песници илиризма буду Станко Враз, Иван Мажуранић и Петар Прерадовић, дакле један Словенац, један Хрват и један Србин. Сви пишу српским језиком, али га сад називају илирским. Њихово национално порекло сведочи и о природи илирске идеје.

Челници Матице српске (прве матице међу словенским народима, основане 1825), Теодор Павловић и Јован Суботић, на појаву идеја Илирског покрета реаговали су критички. Они су изнели сасвим другачију идеју словенског окупљања на Балкану. Парафразирана, њихова идеја овако гласи: ми балкански Словени нисмо никакви Илири, него смо Југо-Славјани; треба да се развијамо као посебни али и као блиски народи, а ови народи треба да негују и посебност и заједништво.

У литератури срећу се и докази да је вођа Илирског покрета Људевит Гај сарађивао са државним структурама Аустрије. На основу тога може се претпоставити и да је спроводио државну политику Аустрије и у односу према славистима и према Вуку Караџићу. Природа мешања државе у славистичке послове може се илустровати на примеру забране Илирског покрета 1843. Чему је та забрана стварно имала да послужи може се закључити по последицама. Тек после те забране ће се илирско име, резервисано у претходном периоду за Србе, све више употребљавати за Хрвате, а израз илирски, све више ће се замењивати изразом хрватски. На тој замени теза и пласиран је став да Срби и Хрвати имају један заједнички језик, који се може звати и српски и хрватски.

б. Идеју Јана Колара, да Словаци и Чеси треба да имају један и заједнички језик следили су многи тадашњи Словаци, међу њима и они највећи: сам Колар, али и Шафарик. Ова двојица Словака писали су на чешком. Покрет Људевита Штура залагао се за посве другачије решење: за принципијелно одвајање словачког језика од чешког. Словаци, по Штуру, треба да пишу на свом језику, као што и Чеси треба да наставе да пишу на чешком. На крају тога процеса Јан Колар је доживео да се његове књиге, писане на чешком, и јавно спаљују и то у главном словачком граду, Братислави.

Настанак Чехословачке (1919) сведочи не само о језичкој већ и о историјској повезаности Чеха и Словака. Али и политичко раздруживање Чеха и Словака крајем 20. века такође сведочи и о томе да су се ова два блиска народа лако могли језички и национално раздвајати. На основама идеја Илирског покрета то није било лако могуће учинити међу делом јужнословенских народа. Општеприхваћен је став да су илирске идеје биле претече идејама југословенства Штросмајера и Јагића. То су оне идеје које треба имати на уму увек када се говори о стварању прве југословенске државе, али и до трагичних догађаја који су се одвили приликом разбијања-распада Титове Југославије.

2. Последњих деценија 19. века и касније славистика већ више није полицентрична дисциплина. Она је добила свој главни центар. То је Катедра за славистику у Бечу. Ову Катедру основао је Словенац Франц Миклошич, на идејним основама славистике из прве половине 19. века. Али она је главну улогу у славистици одиграла под руководством Хрвата Ватрослава Јагића (1838-1923). Јагић је основао и часопис *Архив за словенску филологију* (у Берлину 1875). Овај часопис је, у време Јагићевог деловања у Бечу, преселио у овај град и постао главно гласило славистике и место окупљања словенских филолога. Јагић је био изузетна стваралачка и радна појава. Комуницирао је на разним странама. Сматра се да је написао око 10 хиљада писама. Сви значајни слависти тог времена сарађују или желе да сарађују у његовом часопису. Што значи да је управо он имао и пресудан утицај на решавање језичких питања блаканских Словена. Био је и кључно име у Југославенској академији знаности и уметности (1867) која је основана на основама и политике и средстава бискупа Јосипа Јураја Штросмајера. Јагић је практично и творац сербо-кroatистике, дисциплине која ће се упоредо бавити Србима и Хрватима.

Главно је Јагићево дело *Историја словенске филологије* (1910) на руском језику. Дело је обимно и енциклопедијске ширине. Али оно је и израз политике коју је Јагић водио. Резултате те политике у филологији треба имати у виду. Најкраће сумирано: славистика, после Јагића, више није де-

лотворна дисциплина. Она више постоји номинално него стварно. Далеко је од значаја који је славистика имала у првој половини 19. века.

СРБИСТИКА, СЛАВИСТИКА И СЛОВЕНСКИ СВЕТ

У последњој деценији 20. века престале су да постоје три државе са доминантним словенским живљем: Совјетски савез, Чехословачка и Југославија.

На простору Совјетског савеза, после његовог распада, који се одвио без ратних потреса, наставиле су да постоје Русија, Белорусија и Украјина, као државе Руса, Белоруса и Украјинаца (некадашње име Малоруси), који говоре блиским али посебним словенским језицима: руским, белоруским и украјинским.

Најлакше је дошло до распада Чехословачке. Чеси и Словаци лако су се договорили о разлазу, јер се и пре разлаза знало у држави шта је чије, тј. шта је чешко, а шта словачко.

Разбијање Југославије, супротно од претходних примера, било је драматично. Обично се за ратна збивања, националне и личне драме, оптужују политички лидери и војни руководиоци разних југословенских народа. За такве оптужбе има доста аргумената. Томе упркос, овде се обраћа пажња на збивања у области филологије. Не кријем да сматрам да су збивања у овој области оним ратним претходила, да су их на неки начин и припремила.

Управо са филолошке тачке гледишта важна је чињеница се рат није водио на простору целе државе. Није се водио, на пример, ни на простору Словеније ни Македоније, дакле на простору словеначког и македонског језика. Водио се на простору језика који се три деценије званично звао српскохрватски/хрваткосрпски. Још прецизније: водио се само на једном његовом делу.

Није се водио, да прецизирамо, ни на простору Србије и Црне Горе. Опет се показује као важна чињеница да се у тим државама, и пре стварања Југославије, језик звао српски. Али је важна и чињеница да се исти језик тако се звао и после разбијања оне велике Југославије, концем 90-тих, када је „мала Југославија“, била сведена на Србију и Црну Гору. Такође је важно знати и да се рат није водио ни на просторима чакавског и кајкавског (језика, наречја) која никад стварно нису била српскохрватска, већ хрватска. Рат се водио само на подручју на којем су филолошка питања била у политизираној науци темељно замућена. Зато и можемо да тврдимо да у основи ових ратних збивања стоје неадекватна филолошка решења.

Рат и филолошка решења

Ова прецизирања могу да буду још више конкретизована ако се каже да се рат водио само на једном делу територије Југославије. То је територија Босне и Херцеговине и дела Хрватске. Управо замућена политичка решења на овим просторима имају везе са филологијом. Зато се и излаз из ћорсокака, бар по мени, може наћи у поштовању/примени принципјелних филолошких решења. А да не буде забуне: онаквих каква су су прихваћена код свих европских народа.

У том циљу треба зато обратити пажњу на ове чињенице.

Једна од њих се тиче муслимана. Њих, на просторима тзв. српско-хрватског језика има само међу штокавцима (а не и међу кајкавцима и чакавцима). Када се штокавски изједначавао са српским језиком и ови муслимани су третирали као Срби муслиманске вероисповести. Таква пракса није могла да се одржи кад је исти језик и званично добио двонационално име. То се десило тек у Титовој Југославији када је, на Новосадском договору, озваничен став да је штокавски српскохрватски. Муслимани су се зато дуго третирали (рецимо у попису становништва) као Неопредељени, а то значи као неопредељени између Срба и Хрвата.

Од средине 60-тих година 20. века, у Титовој Југославији, они се третирају као посебан народ, а више се не пишу са малим м (муслимани), већ са великим словом, као Муслимани, како се, по правопису, пишу имена народа. У ратним збивањима концем 90-тих, они мењају своје име и сами се опредељују да се називају Бошњаци (1992). Овој популацији исламске вероисповести се не може спорити право да се називају како хоће. Али се избор овог имена Бошњаци не може сматрати и принципјелним и прихватљивим решењем. Као историјско име оно се односило на све становнике Босне без обзира на веру и нацију, јер је израз Бошњаци алтернативан изразу Босанци. Избор овог имена само за муслиманску популацију, међутим, ситуацију чини још сложенијом. Изабрано име наизглед омогућује муслиманима који говоре исти језик као и православци или католици да свој језик не називају муслиманским. Али овакав избор има и последице које се тичу популације других вероисповести. А оне су у томе да је исти језик у Босни и Херцеговини добио три имена: бошњачки кад га говоре муслимани, српски кад га говоре православци, а хрватски кад га говоре католици. То значи да је израз бошњачки само наизглед прихватљивији, јер у први план не истиче његову верску природу. Али, са друге стране, својим двоструким значењем, овај израз пружа илузију да је могуће да се институционализација израза бошњачки језик замени изразом босански језик. Тако би се овај израз могао протегнути на све становнике Босне и Херцеговине, али и свуда тамо где живе муслима-

ни истог језика, посебно у Србији и Црној Гори. Ова настојања, која се и јавно показују, у нескладу су са европским вредностима. Нигде се у Европи народ не заснива на вери, а поготово се нигде по вери не даје име језику. Такође, нигде се у Европи језик не назива по држави. Са европске тачке гледишта, ни израз бошњачки језик, ни израз босански језик, ни су у складу са европским вредностима и принципима. Зато се и не може тврдити да они воде некаквом конзистентном решењу за популацију која живи у Европи и хоће да буде третирана по европским мерилима.

У овим ратним годинама, које су настале после разбијања Југославије, створене су и две српске државе: створена је Република Српска Крајина (на једном делу Хрватске) и Република Српска (на једном делу Босне и Херцеговине). Ове државне творевине нису случајне нити произвољне. На територијама република Хрватске и Босне и Херцеговине, по важећим уставима у Титовој Југославији, Срби су третирани као конститутивни народ. Обе ове новостворене државне творевине донеле су уставе. У овим уставима књижевни језик се назива српски. Није тешко уочити на дијалектолошким картама, да су и Република Српска и Република Српска Крајина, настале на сасвим одређеном језичком простору. То је онај простор, где се као народним језиком говорило источнохерцеговачким дијалектом, дакле матерњим језиком и дијалектом Вука Карачића. Оне су дакле створене на простору који је Вук називао јужним наречјем српског језика. На оба ова подручја живело је као изразито већинско, православно становништво које се изјашњавало као српско.

Република Српска (на простору Босне и Херцеговине), данас легално постоји као ентитет у Босни и Херцеговини, легализована од међународних институција. По Дејтонском споразуму Република Српска, као посебан ентитет у овој држави има 49% територије. Званичан назив за језик овој јединици јесте српски језик.

Такву судбину није доживела и Република Српска Крајина. Све до досласка Туђмана на власт Хрватска је била дефинисана као држава Хрватска и Срба у њој, што значи да је Хрватска била дефинисана као двонационална држава. Децембра 1990, прегласавањем у Сабору државни статус Срба је промењен: од конститутивног народа претворени су у националну мањину. Ратни сукоб два народа решен је тако што су Срби проглашени за побуњенике и протерани из Хрватске. Али то не значи да је проблем Срба на територији данашње Хрватске и решен.

Ако је међународна заједница могла да зажмури пред чињеницом етничког чишћења (око 10% укупне популације Хрватске), остала су као горућа и трајна питања она која се тичу филологије, дакле науке. Треба дати одговор на питање: којим се језиком, као књижевним, говори у данашњој Хрватској? Макар сведени на националну мањину, по свим европ-

ским правилима, Срби у Хрватској имају право на свој језик и на своје писмо. То су правила која важе у свету, а поготово у Европи. Није тешко научно доказати да је језик који се у Хрватској назива хрватски, у ствари српски језик ијекавског изговора. То није неки језик унесен са стране, већ језик становника Хрватске и то на просторима где су већином живели Срби (Војна Граница). Такође, није тешко доказати, уз помоћ валидних докумената, да и латиница (прозвана гајицом) која се употребљава у Хрватској, није она коју је за хрватски језик сачинио Људевит Гај (у *Краткој основи хорватско-славенског правописања*, 1830), већ она коју је приказао Вук Караџић у *Првом српском буквару* (1827), а довршио Ђуро Даничић (1878), дакле најзначајнији српски филолози 19. века. Ако Римокатоличка црква хоће да се држи властитих принципа о својој универзалности, она треба да призна да је било и да има Срба римокатоличке вероисповести (Иво Андрић је, на пример, католик), као и да су, у периоду југословенства, римокатолици српског језика кроатизовани да би ојачали хрватску нацију. Са истог принципијелног становишта, кад је језик у питању, мора се признати и да је дубровачка књижевност дело Срба римокатолика, који говоре источнохерцеговачким дијалектом, дакле, као и православни Срби, а не као Хрвати који имају други народни језик. Много је доказа да Срби нису маргиналан народ на простору данашње Хрватске. Три највећа научника са овог подручја, са међународним реномеом, јесу Руђер Бошковић (католик), Никола Тесла и Милутин Миланковић (православци). А сва тројица су Срби. Може се очекивати да ће међународне институције схватити да су грубо преварене кад су се толико огрешиле о српски народ у Хрватској. Болесна решења на једном месту прете да угрозе и друге.

Многобројни су узроци несрећа које су задесиле земље бивше Југославије. Ја могу да говорим само о једној димензији тих узрока, о лошим идејама које су се испољиле у политичкој пракси, а које имају потпору у непринципијелној, дакле, ненаучној филологији.

Идеје југословенства

1. Главна од ових идеја јесте хрватска идеја југословенства, она коју су заступали у 19. веку Штросмајер и Јагић, а у двадесетом Виктор Новак, Мирослав Крлежа и Јосип Броз Тито. Ова идеја је номинално тежила јединству Хрвата и Срба и других популација на тлу бивше Југославије. Показаће се, међутим, временом, да је та идеја била само маска за нешто супротно. Она је била само реторички привид једне политичке стратегије коју зовемо расрбљивање. Пут ка томе отворила је већ дволична илирска

идеја. Стотину година после појаве Илирског покрета јавља се усташки покрет. Символ тога покрета је Јасеновац, један од најстрашнијих нацистичких логора у Европи, кажу још страшнији од Освјенцима (Аушвица). Он је наличје политике братства са Србима које су деценијама пре тога и после тога проповедали хрватски идеолози. Само десетак година после Титове смрти дошло је до разбијања (или распада) Југославије, а затим и до етничког чишћења Хрватске од Срба, другог конститутивног народа у овој држави. Унесрећеним људима се протура илузија да је Титова Југославија била добро постављена и вођена, а не жели се видети да је током Титове владавине систематски припреман њен распад и да је сама идеја југословенства, она хрватске провенијенције, од почетка била кварна. Погледом на генезу идеје југословенства открива се да су на почетку постојале две, у суштини различите идеје, са овим именом, српска и хрватска, и да се у политичкој пракси при стварању Југославије примењена хрватска идеја. Ови ставови могу се образложити следећим подсећањима.

а. Хрватској идеји југословенства претходила је идеја Илирског покрета по којој су четири балканска народа: Бугари, Срби, Хрвати и Словенци, један народ, Илири. Она је заснивана на неприхватљивом ставу да ови народи говоре једним језиком, илирским, па да, отуда, Хрвати имају право да бирају једно од јужнословенских наречја (у ствари, језика) за свој књижевни језик. И они су узели најраспрострањенији и у оно време филолошки најобрађенији и већ афирмисан – српски језик.

б. На исти начин је била непринципијелна Штросмајерова/аустро-хрватска идеја југословенства, која је као Југо-Словене рачунала само три народа: Србе, Хрвате и Словенце (без Бугара) и наслањала се на погрешну филолошку поставку да ови народи говоре једним језиком, југословенским. У историографији дато је објашњење да је Штросмајер ову идеју пласирао у оквиру свог политичког пројекта федерализовања Аустрије. Три јужнословенска народа је требало приказати као један да би они могли у Аустрији представљати једну федералну јединицу. На жалост, на тој идеји, у новом историјском контексту, створена је 1918. Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, „једног троименог и троплеменог народа“. По уставима из 1921. и 1931. у њој се говорило једним језиком, а тај језик се звао српскохрватскословеначки.

в. Штросмајерова идеја нешто је редукована код Јагића у том смислу да су прави Југословени само Хрвати и Срби, да су они један народ, који треба да се зове Хрвато-Срби. Иако су један народ, по Јагићу, њихов језик је оправдано звати двонационалним именом: српскохрватски, од-

носно хрватски или српски. Дволичност и дубиозност Јагићевог решења је у томе што он ипак дели тај један народ Хрвато-Србе на два народа, и то само по вероисповести. Ова политика Јагићеве идеје југословенства водила је ка цепању народа који је говорио истим језиком, српским, тако да Срби римокатолици буду проглашени за Хрвате. Јагићу је ситуација у Европи била позната, па му је могло бити познато и то да се у овом делу света народи не деле и идентификују на основу вере. Ненаучан став о подели Срба и Хрвата, не према језику него према вери, био је последица одређених политичких интереса пред којима је слависта великог угледа капитулирао као научник.

г. Из непринципијелних ставова, које је Јагић наметао из центра славистике у Бечу, проистекло је и неприхватљиво решење које се тиче имена језика. Један језик, дотле само српски, добијао је, на основу Јагићевог ауторитета, и друго национално име: хрватски. У пракси се, после тога, поступало различито: једни су српски језик звали само српски, други само хрватски, а трећи су користили комбинације: хрватски или српски, српскохрватски, хрватскосрпски.

Године 1954. у сарадњи Матице српске и Матице хрватске, дошло је до Новосадског договора о заједничком књижевном језику Срба и Хрвата. Овај договор одржан је у згради Покрајинског комитета Комунистичке партије у Новом Саду, а не у Матици српској, како се обично мисли. И та чињеница упућује на закључак да су решења која су тада усвојена о језику и његовом именовању наметнута одозго, са позиција политичке силе. Тек од тада у Србији је као обавезно уведено двонационално име језика који се, пре тога, у послератним годинама у школама звао само српски. Показаће се веома брзо да је циљ овог договора био далекосежнији. То је била подела језика на тзв. београдску и загребачку, источну и западну варијанту, на српску и хрватску. А да је то био главни циљ Новосадског договора показале реаговање хрватских институција 1967. у *Декларацији о хрватском језику*, и одрицање Матице хрватске 1971. године од овог Договора. Став хрватских институција данас јесте да постоји хрватски језик. То не би било спорно да оне под тим језиком подразумевају хрватски језик, онако како су га поимали слависти пре Јагића. Спорно је, међутим, што се под тим подразумева српски језик који је, разним манипулацијама, проглашен за хрватски. Матица српска и Српска академија наука и уметности, које су, од Титове Југославије под истом контролом, још се нису јавно одрекле Новосадског договора. Тиме је дата могућност, коју многи користе, да се и у науци и у јавном животу у Србији порекло српског језика изводи из српскохрватског. А то је обрнуто од истине и од коректне научне спознаје о развоју српског језика. О томе најпоузданије сведочи сама историја

српских националних институција. Скорашње и данашње понашање ових институција није у складу са њиховом традицијом из предкомунистичког и предјугословенског раздобља. Оне су изневериле себе како нису чиниле сличне институције других словенских народа.

Филологија која се бави српским језиком, али и славистиком, нашла се тако пред великим и тешким задатком. Задатак се може и сагледати и решавати спознајом историје проблема. Није тешко у историји показати да је на непринципијелном становишту о индивидуалитету Срба и Хрвата, и идентитету њихових језика, највише залагањем Ватрослава Јагића, настала дисциплина која је носила назив сербокroatистика. У каснијим систематизацијама појединих подручја славистике она је навођена међу осталим националним филологијама у словенских народа. Слависти у свету су, са незнатним изузецима, прихватили ову праксу. И данас у свету има снага које подржавају став да постоји српскохрватски језик, иако се релативно лако може доказати да је то филолошко-политикантска конструкција. На основу Јагићевог научно некоректног пројекта није била поткопана само србистика која је била стасала још у доба рађања славистике, још код Добровског и Копитара, него је оштећена, страдала, и сама славистика. Јер, никаква озбиљна дисциплина не може трпети овакве грешке.

Већ заборављена српска идеја југословенства, међутим, издржала је историјску проверу. То се показало после разбијања Југославије. Ни данас не можемо да тврдимо друго него исто оно што су тадашњи прваци Матице српске Теодор Павловић и Јован Суботић, сматрали: да су Бугари, Срби, Хрвати и Словенци посебни народи, са посебним језицима и националним културним традицијама, али и да су блиски народи, односно да су / Југо-Славјани, па да и зато треба да сарађују међу собом и наслањају се једни на друге. То је идеја која је супротна и од идеје илирског покрета, и од идеје југословенства Штросмајера и Јагића и њихових настављача у 20. веку. А она је сагласна са идејама аутентичне славистике и аутентичне србистике. Али и са решењима која се тичу других европских језика и народа.

Сви који се баве славистиком као струком морају да се суоче са овим проблемом. Решавање овог проблема најмање треба да избегавају филолози са подручја где су се осетиле последице непринципијелних решења, а то значи на простору оног језика који је славистика у рађању идентификовала као српски, а за који се данас и у Србији употребљавају називи: српски, хрватски, бошњачки, босански, црногорски, буњевачки. На жалост, филолози са ових подручја често се не понашају адекватно проблему којим се баве. А то значи: неки се понашају и политикантски, и неодговорно, па и неозбиљно. Таква понашања не воде добром.

Присталице Покрета за обнову србистике стоје на становишту да решавање овог питања мора да буде научно и принципијелно. А то под-

разумева да се, после деценија наметања сербокроатистике, србистика мора обновити. Она поново мора да заузме место које је у предјугословенском периоду имала у систему славистике. Заједнички је став присталица овог Покрета да за србистику не треба тражити неко ново и изузетно решење, већ онакво какво су задржале све дисциплине које су настајале заједно са њом и имале нормалан развитак. Оваква обнова србистике значи и обнову саме славистике. Пожељно је да и славистика поново задобије углед и делотворност коју је у првим деценијама свог постојања имала.

Petar Milosavljević

ROMANTICISM AND SLAVIC STUDIES

Summary

The paper is focused on various themes: romanticism and philology, the birth of Slavic Studies among the Slovenes in Austria at the end of 18th and the beginning of 19th century and its main goals, the intrusion of the Austrian state into the philology department through the Illyrian Movement and the Movement of Ljudevit Stur. A special attention in the paper is given to the fact that the Slavic Studies' capital was Vienna in the second half of 19th century. It was then that the most important name in the field of Slavic Studies became Vatroslav Jagic, a close associate of Bishop Strossmayer in his effort to realize the Austrian-Croatian idea of Yugoslav identity. The destiny of Yugoslavia, especially Tito's Yugoslavia, is discussed from the philological point of view. The author here pleads for the rebirth of Slavic and Serbian Studies.

Key words: romanticism, Slavic Studies, national philology of Slavic peoples, the Illyrian Movement, the Movement of Ljudevit Stur, Yugoslav identity and Serbo-Croatian Studies, Tito's Yugoslavia, rebirth of Serbian Studies.